

Introduction. *Project Reality*

As pointed out by Małgorzata Jacyno [2017], Hito Steyerl, a German visual artist and art critic, noticed that nowadays no one would think of making a movie like *Employees Leaving the Lumière Factory*. It is because being in the factory round-the-clock has been the norm since the nineties of the last century. Workplaces have no walls today; a laptop and a coffee shop table suffice to organize a factory, where, instead of things, people manufacture ideas. Projects, which require teamwork, though not necessarily a permanent physical contact, have now become one of the basic forms of employment. Projects, however, are more than just work—they make dreams and ambitions come true, and also make people become involved with their entire selves.

The concept of economic man assumes that there is some non-economic part. For example, the key issue in *laissez-faire* was the idea of separating the political from the economic [Davies 2017]. An individual may be a full citizen in the political sense (with all the resulting rights and obligations) and still experience poverty in the economic sense. The state can punish criminals but should not interfere in relations between entities on the market. The idea of classical liberalism, however, involved the existence of spheres that are independent of economics.

As maintained by numerous authors, particularly the critics of neoliberalism [Davies 2017], the non-economic spheres these days are becoming part of the economy thanks to innovations in the organization of work. This can be observed in therapeutic self-help books as well as coaching workshops offered to companies. After conducting his research in the years 1924–1932 at the Hawthorne Works factory, Jungian psychoanalyst Elton Mayo suggested that a good manager should be a good psychoanalyst [Rapior 2017: 64]. All this leads to the spiritualisation and emotionalisation of work [Hochschild 2012]. The ultimate rate for project work is life itself. Just like artists, individuals working in the project-based environment do not experience a moment that is not spent on creating and working.

How to deal with the situation when leisure time becomes work time? The answer is to organize the time off work—i.e. child-rearing, a holiday jaunt, or a get-together with friends—in the form of a project, which entails rational planning, cost estimation, writing down the tasks that need to be completed to carry out specific activities, and obtaining relevant information. Nowadays, we live in a project, and

projects have become a form of socialization of how people are related to one another and how they define themselves in relation to other individuals [Rapior 2017: 7].

Numerous authors show that the process of projectification, i.e. of organizing work in the form of projects, concerns every human activity [Jensen et al. 2016]. The authors of the book *Managing and Working in Project Society* [Lundin et al. 2015] distinguished three industrial revolutions: first, there appeared steam power, which was used in transport and the textile sector; then, the second revolution connected millions of flats with electric cables (kitchens were equipped with refrigerators and ceilings were adorned with bulbs), and electricity and fuel energy were used in transport and commodity production; finally, there came the technologies of large-scale data collection and transmission, advanced techniques of industrial process control, and systems of workplace and free time management (the third revolution). Now, we are on the brink of another revolution—the revolution of “project society,” where the temporal forms of organizing private and professional activities are at the forefront. The next revolution deals with the organizational sphere and relationships in our everyday life. The consequences of this revolution are not only legal and organizational, but they also have a socio-cultural dimension [Rapior 2017: 23–24].

One of the distinctive qualities of the project society is that it is ambivalent. On the one hand, as noticed by Barbara Skarga [2009], projects are born when our hopes are awoken, and when the horizon of our imagination surpasses our experiences of here and now. On the other hand, a project becomes a technique [Foucault 2011] producing a specific “subject” – an active subject able to initiate projects, ready to sacrifice everything that may inhibit their availability and to give up long-term plans. Also a flexible subject capable of adapting to existing conditions [Chiapello, Fairclough 2008]. Not everyone is able to meet these requirements, and the rightness of these conditions is not always obvious. Therefore, the project society yields winners and losers, which is particularly evident in the era of neo-liberalism.

Neo-liberalism is now the dominant ideology, although even the economists from the International Monetary Fund are beginning to publish articles undermining its advantages. In 2016, the IMF economists acknowledged the existence of “neoliberalism.” By doing so, “they helped put to rest the idea that the word is nothing more than a political slur, or a term without any analytic power” [Metcalf 2017]. One of the main tenet of neo-liberalism is the multiplication of the enterprise form [Foucault 2011: 165] and competition. The neo-liberal ideology says: if it were not for competition and rivalry, there would be chaos everywhere. In classical liberalism, for example in the works of Adam Smith, capitalism was the link that brought people together. People exchanged goods on the market as equals, and as a by-product they spent time together and had a chance to get to know or at least to learn how to tolerate one another. The logic of neo-liberalism involves discrimination: separating winners from losers, leaders from underdogs [Davies 2017]. Projects are a specific form of socialisation, because to certain groups of people they have nothing to

offer except incentives to action and volunteerism. There is a need for a debate on the societal costs of projectification. This is the discussion we wish to initiate in the present issue of “Culture Management.” The purpose of the volume entitled *Project Reality* is, firstly, to describe the manifestations and repercussions of projectifying everything around, and secondly, to critically deliberate over the idea of the project and to spark reflection upon how to make the project society more fair.

The project reality can be interpreted in three ways:

1. Reality as something that is real and thus true, not fictitious. In this case, the project reality is understood as a description of how projects *really* work, or how they are *really* implemented not so much in theory as in practice. That is why, the authors of all articles in this issue of “Culture Management” use empirical data.
2. Reality as something of its own kind, something external to the individual that defines the principles of other aspects of life—this is the *sui generis* reality. Does the projectification process determine the meaning of our actions? This is one of the questions posed by the authors of the current issue.
3. Reality as a network of heterogeneous elements (from objects and machines through diagrams and plans to human and non-human actions) which, once connected with one another, build relationships within which we function and which we can try, with no guarantee of success, to change with our own actions.

The volume is opened with the article entitled *Dilemmas of Life in a Scientific Project. An Autoethnographic Account* by Waldemar Rapior. His description of individual experience gained while carrying out a grant-funded research project reveals different aspects of the project work. In the context of the on-going discussions about the condition of universities and the meaning of research work, this strong voice is an important signal as to the risks associated with the projectification of the academia. Rapior also poses the question of how to include the moral values in the analysis of projectification.

In the next article, Agata Skórzyńska uses the *Oasis Little India* project, implemented in the historical district of Singapore, as a case study to deliberate about the already noticeable effects of the projectification of social reality. What is crucial here is that the author goes beyond the theory of management to focus on ontological issues. This article is an example of an innovative, humanistic approach to the phenomenon of projects.

Next, in her article *When a Project Swallows an Organization. Projectification in Cultural Non-governmental Organizations and Organizational Imagination*, Olga Kosińska shows, based on her own professional experience, how some projects can seduce and absorb smaller initiatives. A large prestigious project is a superior endeavour, in the shadow of which the enthusiasm for seeking new forms of cooperation and expression withers away. By focusing on the organizational context,

the author traces the consequences that this phenomenon evokes for interhuman cooperation and relations.

In her paper *Impact of Project Financing on the Operation of Community Archives as a Possible Research Problem*, Magdalena Wiśniewska-Drewniak explains the extent to which the issue of project work appears in the analyses of other social and cultural phenomena. As an emergent research issue, projectification proves that organizations frequently enter the project bloodstream unwittingly, which makes them dependent on short-term activities, usually financed from external sources.

In the last paper entitled *Humanistic Dimension of Project Management Practice. A Case Study of the World Youth Day (Cracow 2016)*, Anna Góral and Ewa Bogacz-Wojtanowska focus on one mega project which proved to be a challenge from not only organizational but also social perspective. While attempting to determine what may be considered a success in such a situation, the authors shed light on the subjective factors indicated by the research participants and making the project experience truly unique.

Furthermore, this issue includes a never-before-published interview with Professor Zygmunt Bauman conducted by Małgorzata Ćwikła, Anna Góral and Michał Zawadzki in Leeds in 2013. Their conversation focuses on such issues as the projectification of art and cultural heritage and the challenges faced by modern science and education. In his own unique way, Professor Bauman outlines a broad context of how we should understand these issues, showing that it is possible to talk about management in a roundabout way and yet still mention the most vital organizational phenomena.

Particularly for the purposes of this issue of “Culture Management,” we also talked to Danish philosopher Anders Fogh Jensen, who penned the book *The Project Society* and co-authored the article *The Projectification of Everything. Projects as a Human Condition*. His work inspired several papers of this issue, and the idea of “projectifying everything” is evidence of how advanced the process in question is. In the interview, we discuss topics such as the ethical consequences of reality projectification, the problem of exploitation through projects, and the limits of compromise that people are willing to agree on in order to remain in the project cycle. Jensen points to various project-related traps, without shunning strong comparisons to mental illness. He also emphasizes the “forward-looking” orientation of the present day, explaining that we have lost our way in the projectified reality and have become unable to derive joy and satisfaction from what we achieve before the next project “chance” arrives in our inbox.

The issue is ended with Marcin Laberschek’s review of the book *Empatyczne zarządzanie w czasach kreatywności performatywnej* by Anna Lipka, Stanisław Waszczak, Małgorzata Król and Agnieszka Giszterowicz.

Magdalena Ćwikła
Waldemar Rapior

Bibliografia

- Chiapello E., Fairclough, N. (2008), *Nowa ideologia zarządzania. Podejście transdyscyplinarne krytycznej analizy dyskursu i nowej socjologii kapitalizmu*, [w:] A. Duszak, N. Fairclough (red.), *Krytyczna analiza dyskursu: interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, Kraków: Universitas, 373–404.
- Davies W. (2017), *What Is „Neo” About Neoliberalism?*, „The New Republic”, 13 lipca 2017, <https://newrepublic.com/article/143849/neo-neoliberalism> [odczyt: 10 sierpnia 2018].
- Foucault M. (2011), *Narodziny biopolityki*, tłum. M. Herer, Warszawa: PWN.
- Hochschild A.R. (2012), *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*, Berkeley: University of California Press.
- Jacyno M. (2017), *Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Waldemara Rapiora „Życie w projekcie. Projekt jako narzędzie przekształcania świata i rama instytucjonalna rzeczywistości społecznej”*.
- Jensen A., Thuesen Ch., Gerald J. (2016), *The Projectification of Everything: Projects as a Human Condition*, „Project Management Journal”, Vol. 47, No. 3, 21–34.
- Lundin R., Arvidsson N., Brady T., Ekstedt E., Midler Ch., Sydow J. (2015), *Managing and Working in Project Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Metcalf S. (2017), *Neoliberalism: The idea that Swallowed the World*, „Guardian”, 18 sierpnia 2017, <https://www.theguardian.com/news/2017/aug/18/neoliberalism-the-idea-that-changed-the-world> [odczyt: 10 sierpnia 2018].
- Rapior W. (2017), *Życie w projekcie. Projekt jako narzędzie przekształcania świata i rama instytucjonalna rzeczywistości społecznej* [praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. R. Drozdowskiego, niepubl.].
- Skarga B. (2009), *Tercet metafizyczny*, Kraków: Znak.

„Brak działania napawa nas niepokojem”

O społeczeństwie projektu, projektyzacji i konsekwencjach rozprzestrzeniania się projektów z duńskim filozofem Andersem Fogh Jensenem rozmawiają Małgorzata Ćwikła i Waldemar Rapior.

MAŁGORZATA ĆWIKŁA, WALDEMAR RAPIOR: W swojej książce *The Project Society* pisze Pan: „Chciałbym wysunąć następującą tezę: nasz sposób bycia jako ludzi we współczesnym świecie jest kształtowany przez aktualne pojmowanie czasu i przez społeczeństwo, w którym żyjemy, organizujące się poprzez projekty”. Czy to oznacza, że w dzisiejszych czasach „projekt” jest naturalnym sposobem organizowania życia jednostek i grup?

ANDERS FOGH JENSEN: Naturalną rzeczą dla człowieka jest wybieganie w przyszłość i przewidywanie, co najmniej o godzinę lub dwie. W klasycznej nowoczesności planowanie i organizowanie sobie zajęć w bardziej formalny sposób stało się czymś powszechnym, co oczywiście, na przykład w architekturze, jest standardem już od stuleci. Współcześnie, zwłaszcza od końca XX wieku, czymś normalnym stała się realizacja projektów. Projekty to takie tymczasowe „rzuty w przyszłość” (łac. *pro* – przed, *iocere* – rzucać). Radzimy sobie z niepewnością, myśląc przez pryzmat wielu „rzutów” jednocześnie, których sztywno nie planujemy, po to, aby można je było dopasować do naszej w jakimś stopniu przewidywanej, ale nie w stu procentach, pewnej przyszłości.

Projekty dotyczą również naszej tożsamości. Kiedy ktoś nas pyta o to, kim jesteśmy, nie odpowiadamy jak kiedyś, posługując się jedną standardową formułą, ale podkreślamy to, kim się stajemy. Odpowiadamy w formie projektów, a to oznacza, że tworzymy naszą tożsamość z konstruowanej przez nas samych przyszłości.

M.Ć., W.R.: Jakie są Pana obecne projekty?

A.F.J.: W tej chwili są to różne książki. Jedna na temat „pseudopracy” [Nørmark D., Jensen A.F., *Pseudoarbejde. Hvordan vi fik travlt med at lave ingenting / Pseudo-work – how we became busy doing nothing*, Gyldendal 2018 – przyp. red.], którą

opublikowałem razem z antropologiem. Głównym problemem tej książki jest pytanie o to, czemu pracujemy 40 godzin tygodniowo, skoro w latach 30. XX wieku ekonomiści i filozofowie myśleli, że obecnie będziemy pracować maksymalnie 15 godzin w ciągu tygodnia. Nasza teza jest taka, że wymyśliśmy dużo pseudopracy, szczególnie w środowisku biurowym. Pseudopraca to praca, która jest opłacana i przypomina prawdziwą pracę, ale w jej efekcie nie jest tworzone nic wartościowego. Mam na myśli zmienianie struktury organizacyjnej, przesadną komunikację, nadzór i kontrolę, długie spotkania, w ramach których nie zapadają żadne decyzje, maile do wiadomości, dążenie do podkreślania własnej wartości przez tytuły, ciągłą edukację i zatrudnianie ludzi, po to, żeby poczuć się ważniejszym. Nie jest to problem tylko sektora publicznego, ale również prywatnego. Proponujemy rozwiązania dla pracowników, menedżerów i polityków, które mogą pomóc uwolnić się od ogromnego nawału niepotrzebnej pracy.

Moja następna książka będzie o szaleństwie i normalności. Piszę ją razem z psychiatrą. Zajmuję się także organizowaniem edukacyjnych podróży do Hiszpanii, Turcji i Grecji, związanych z poznawaniem literatury, filozofii i mitologii. Kolejny z moich projektów dotyczy zakupu starego samochodu i nauczania się, jak działa jego silnik. Do tego oczywiście wszystkie książki, które planuję przeczytać, choć nigdy nie mam czasu, ale które nadal są częścią mojej tożsamości projektowej.

M.Ć., W.R.: Jak w kontekście rozróżnienia na szaleństwo i normalność ulokowałby Pan to, co zostało powiedziane wcześniej, że projekty się współcześnie rozpowszechniły?

A.F.J.: Stworzyliśmy nową normalność, która koncentruje się wokół jednoczesnego podejmowania wielu działań nakierowanych na przyszłość. Naturalne jest teraz ciągle projektowanie przyszłości i skazywanie przeszłości na zapomnienie. Na przykład: ktoś chodzi na różne spotkania, tworzy sieci kontaktów z dziesiątkami nowo poznanych osób, ma pomysły i jest w stanie funkcjonować w ciągle zmieniających się grupach bez żadnych zabezpieczeń. Wzrost zachorowań na depresję jest reakcją na taki stan rzeczy. Osoby, które na nią cierpią, są zupełnie inne od ludzi projektowych: nie odnajdują się w dynamicznych stosunkach międzyludzkich, nie mają tylu pomysłów i tym samym tylu projektów. Jak ktoś nie posiada tych atrybutów społeczeństwa projektowego, może być źle odbierany, i tym samym nie wchodzi w ten obieg.

Inny przykład to autyzm, sejsmograf naszych czasów. Chorzy potrzebują rytmu, rutyny i stabilności, których społeczeństwo projektowe nie potrafi zaoferować.

M.Ć., W.R.: Dlaczego współpraca jest taka ważna w czasach indywidualizmu i projektów?

A.F.J.: Współpraca pomaga w obliczu jednego z najważniejszych problemów północnego i zachodniego świata: samotności. Nie tylko wśród osób starszych. Wydaje

mi się, że utraciliśmy wiele z łączących nas więzi, dążąc do wolności w latach 70. ubiegłego wieku. Teraz widzimy skutki: wolność ugruntowana jest na samotności.

M.Ć., W.R.: Projekty mogą inspirować ludzi do aktywności. Czy według Pana projekty mają rzeczywistą moc sprawczą, czy tworzą jedynie iluzję sprawczości w dzisiejszym skomplikowanym świecie?

A.F.J.: Sądzę, że projekty współgrają z tym, co gdzie indziej nazwałem „reżimem aktywności”. Ponieważ projekt sam w sobie jest działaniem, może być wykorzystywany do generowania aktywności – na przykład aktywizacji osób bezrobotnych, osób cierpiących na zaburzenia psychiczne lub osób starszych. Odbywa się to poprzez uświadamianie im, że też mogą tworzyć własne projekty. Firmy organizują swoje działania w formie projektów. Projekty mają więc moc sprawczą, ale to nie znaczy, że dzięki temu działania od razu nabierają znaczenia. Mogą go w ogóle nie mieć, ale być opakowane w projekty, czyli taką iluzoryczną „sensowność”. Brak działania napawa nas niepokojem. Zapominamy jednak, że działanie zabiera czas i przestrzeń, które moglibyśmy spożytkować na coś bardzo w naszym życiu ważnego, na przykład na bycie razem, na chwilę oddechu czy przerwy, na dojrzewanie, na ciszę.

M.Ć., W.R.: Jakie są etyczne konsekwencje nastania społeczeństwa projektowego?

A.F.J.: Więzy społeczne nie polegają już na osobistych relacjach, tylko na „połączeniach”. Oznacza to, że zawsze możemy odłączyć się od wymagań moralnych. W społeczeństwie projektowym nie ma prawdziwych standardów moralnych. Interesuje je tylko przekraczanie kolejnych granic oraz wszystko to, co nowe. Oczywiście czasem towarzyszą nam jakieś opinie, plotki, zła sława, ale jeśli jesteśmy z jakiegoś powodu atrakcyjni albo społeczeństwo jest duże, możemy się od tego odciąć. Konsekwencją szybkiego tempa wymiany informacji jest zapominanie. Złe działania i negatywne postawy wyparowują z pędzącego jak burza *news feeda*.

M.Ć., W.R.: Gdzie w społeczeństwie projektowym dopatruje się Pan nowej formy wyzysku?

A.F.J.: Kiedyś obawialiśmy się odrzucenia, nie chcieliśmy usłyszeć od innych „nie”. Na przykład baliśmy się, że ktoś nas zwolni. Dzisiaj zbytnio polegamy na „tak”. Uzależnieni jesteśmy nie tylko od „lajków”, ale też od komunikatów typu: „Tak, możesz wziąć udział w moim kolejnym tymczasowym projekcie. Oczywiście nie mogę zagwarantować, że zostaniesz ze mną na stałe, ale zwiększysz swoje szanse przejścia do kolejnych projektów. Zapłaciłem(-am) ci więc już dodatkową atrakcyjnością mojej oferty, więc niedorzecznym byłoby, gdybym zapłacił(a) ci pieniędzmi. To jak zapłacić dwa razy”.

Rok temu moja sztuka pt. *The Dance Alone* była wystawiana w teatrze w Kopenhadze. Mówiła o tym, że młoda projektantka prostytutowała się ze starszym mężczyzną, który obiecał umożliwić zrealizowanie jej przyszłych projektów. Moim celem było, aby widzowie zastanowili się nad własną prostytutką, w której sprzeniewierzają się swoim zasadom, aby usłyszeć od innych „tak”. To było zaledwie kilka miesięcy przed największą falą ruchu #metoo. Nie byłem zaskoczony faktem, że w tymczasowych organizacjach, w których liczy się tylko wydajność i widoczność, miało miejsce molestowanie seksualne. Taki jest urok współczesnej formy kapitalizmu, że wszystko staje się towarem. W połączeniu ze społeczeństwem projektowym oznacza to, że ludzie sprzedają siebie, aby zainwestować w przyszłe możliwości przejścia do następnego projektu. Seks to tylko jedna z wielu metod. Ja sam na przykład prostytutuję się przed dziennikarzami, gdy wcześniej rano opowiadam w radiu o nudnych rzeczach, wysnuwając przewidywalne wnioski, tylko po to, aby pozostać tym rozpoznawalnym filozofem, o którym pomyśli każdy Duńczyk chcący zatrudnić kogoś do wygłoszenia przemówienia w swojej organizacji. Wszyscy walczymy z zapomnieniem, co otwiera drzwi wielu formom wyzysku.

M.Ć., W.R.: Co Pan rozumie dokładnie przez „wiele form wyzysku”?

A.F.J.: Marksieści myśleli o wyzysku jako o braku odpowiedniej zapłaty za pracę, którą się wykonało, nie zapominając przy tym oczywiście o wyobcowaniu jako efekcie ubocznym pracy. Bali się tego. Dziś jest odwrotnie: ludzie się nie obawiają, że zostaną wykorzystani, dlatego że ci, którzy mają co robić, prawdopodobnie w przyszłości będą zaangażowani w kolejne projekty, podczas gdy ci, którzy nic nie robią, prawdopodobnie nie wejdą w ogóle do tego obiegu. Sami więc nieustannie przesuujemy własne granice: akceptujemy niepewność, przemijalność, brak wynagrodzenia. Ponadto robimy dobrą minę do złej gry, licząc na to, że ktoś zaangażuje nas przy nowych projektach.

M.Ć., W.R.: Czyim interesom służy zatem społeczeństwo projektowe?

A.F.J.: Fakt, że nastąpiło społeczeństwo projektowe, nie był przez kogoś zaplanowany. Jest to kulturowa forma organizacji, która pojawiła się na fali coraz bardziej nieprzewidywalnego i szybkiego świata. Krótkie działania są odpowiedzią na ten stan, bo tylko zmiana ma sens. Może to być podporządkowane mnożeniu kapitału, ale może również służyć interesom osób bardzo podziwianych, wpływowych, znanych. Ogólnie rzecz biorąc, ludzie dają sobie z tym radę, gdy są młodzi. Jednak zbliżając się do czterdziestki, niektórzy czują się wyczerpani i pojawiają się u nich różne formy zaburzeń psychicznych, na przykład syndrom wypalenia zawodowego.

M.Ć., W.R.: W niedawno opublikowanym w „The Guardian” artykule William Davis stwierdził, że obecny system ekonomiczny „został zorganizowany w ten sposób, by

maksymalizować poczucie bezpieczeństwa posiadaczy majątków, rujnując równocześnie przyszłość ludzi przed czterdziestką”. Ma Pan wrażenie, że granica czterdziestu lat jest w jakiś sposób symboliczna?

A.F.J.: W wieku czterdziestu lat większość ludzi potrzebuje więcej stabilności. Nie mogą jak ludzie młodszy żyć z dnia na dzień. Znam jednak wiele osób, które nie znajdują stałego zatrudnienia, ponieważ organizacje dążą do elastyczności, którą gwarantują kontrakty czasowe i freelancerzy. Granica, gdy kończy się młodość, ciągle się przesuwają, sprawiając, że nasza kultura ma młodzieżowy charakter. Freelancerzy akceptują ten stan rzeczy, stając się jednoosobowymi organizacjami. Muszą tak robić, by wpasować się w dzisiejszy system kapitalistyczny. Mam wrażenie, że ta tendencja będzie się nasilać.

M.Ć., W.R.: W swoich tekstach podkreśla Pan, że społeczeństwo projektowe pojawiło się po społeczeństwie dyscyplinarnym. Samo społeczeństwo projektowe też ewoluuje. W jakim kierunku?

A.F.J.: W ciągu ostatnich piętnastu lat, od kiedy zajmuję się badaniem społeczeństwa projektowego, stało się ono bardziej powszechne. Oczywiście społeczeństwo potrzebuje pewnego rodzaju powtórzeń, więc projekty nie mogą dominować we wszystkich sektorach, ale aktualnie nie ma już nikogo, na kogo nie wywarłyby one wpływu. To jest jedna wielka ewolucja.

Inną rzeczą jest fakt, że stajemy się bardziej świadomi tego, jak funkcjonuje społeczeństwo projektowe. Możemy mieć nadzieję, że dzięki temu będziemy mniej podatni na wady tego nieustającego entuzjazmu i tymczasowych gwarancji oraz że będziemy coraz bardziej przyzwyczajeni do bycia w mniejszym lub większym stopniu freelancerami.

M.Ć., W.R.: Zgodzi się Pan z przypuszczeniem, że społeczeństwo projektowe generuje coraz więcej *bullshit jobs*, jak nazywa to David Graeber?

A.F.J.: Nazwałbym to nieco bardziej eufemistycznie: tworzy więcej pseudopracy. Przykładem może być praca wykonywana tylko po to, by dodać sobie nową pozycję w CV albo zatrudnianie ludzi w celu pokazania, że ma się doświadczenie kierownicze. Jeszcze inna możliwość: składanie wniosku o dofinansowanie projektu, gdy doskonale wie się, że się go nie dostanie, ale chce się promować swoje nazwisko. Często też uparcie pozostajemy z kimś w kontakcie, wysyłając komunikaty pozbawione prawdziwej treści, ale przypominając się dzięki temu. Przejście do kolejnego projektu zawsze jest obciążone ryzykiem, staramy się więc w ten sposób to ryzyko minimalizować.

M.Ć., W.R.: Czy zgadza się Pan ze stwierdzeniem, że społeczeństwo projektowe nie eliminuje biurokracji? W jaki sposób idea projektu zmienia sposób, w jaki działa biurokracja?

A.F.J.: Projekty eliminują pewną część biurokracji. Na przykład wolni strzelcy nie noszą przy sobie tony dokumentów. Jednakże społeczeństwo projektowe przynosi nowy rodzaj ogromnego marnotrawstwa, ponieważ na każde „tak” przypada dziesięciokrotnie dłuższa cisza (nowe „nie”, bo stare „nie” zniknęło w tym całym optymizmie). Jeśli nie wiesz, w których projektach będziesz brać udział, zużywasz dużo zasobów na chwytanie się wszystkiego, co popadnie. Przykład: badacze, zamiast prowadzić badania, za które się im płaci, marnują dużą część swoich zasobów na ubieganie się o kolejne projekty. I to oczywiście generuje dużo biurokracji.

M.Ć., W.R.: Czy widzi Pan jakieś powiązania pomiędzy ideą myślenia opartego na projektach a nowymi technologiami, takimi jak Web 2.0, sztuczna inteligencja, wirtualna rzeczywistość czy rozwój biotechnologii?

A.F.J.: Myślę, że już mamy do czynienia z kształtowaniem przyszłości w ramach projektów. Projekt jest odpowiednią formą tworzenia wszystkiego, co nowe. Co więc nowe technologie mogą zaoferować w zamian projektowi? Po pierwsze, łatwość w nawiązywaniu połączeń. Po drugie, przetwarzanie w wirtualnej rzeczywistości zamiast na przykład rysowania na kartce. I po trzecie, znaczne przyspieszenie projektów.

M.Ć., W.R.: Tylko gdzie są granice tego przyspieszenia?

A.F.J.: Najczęściej jest to zakodowane w indywidualnych losach, przykładem jest depresja, która stanowi niechciany stan spowolnienia. Zupełnie jak zbyt wiele maili do przeczytania czy korek w miastach, w których zbyt wiele aut kursuje po tych samych trasach. Niewielu decyduje się na to, by świadomie być w opozycji, przeprowadzić się na wieś i pozbyć się telefonu komórkowego. Większość z nas biegnie za tym pędzącym pociągiem – często wspomagając się lekarstwami albo narkotykami. Rozwiązaniem nie jest chodzenie do terapeutów. Tu potrzeba zmiany społecznej, choć wątpię, by ona nastąpiła. Będziemy więc musieli nauczyć się zarządzania technologią i projektowanymi oczekiwaniami. Ta wiedza może nam zresztą pomóc rozpoznać, z jakimi formami wyzysku możemy żyć, a jakie nas niszczyć.

M.Ć., W.R.: Zastosował Pan w jednym z tekstów bardzo obrazową metaforę: „Projekt utrzymywany jest przy życiu przez działanie – to jak pedałowanie na rowerze z lampką na dynamo: projekt istnieje tak długo, jak długo odbywa się w ramach niego jakaś aktywność”. Czy grozi nam ciemność, jeśli wszyscy przestaniemy realizować projekty?

A.F.J.: Nie. Tylko tak się nam wydaje. Tymczasem zamiast nieustannie kierować wszystkie nasze działania w stawanie się kimś nowym, możemy zatrzymać się i po prostu cieszyć się tym, kim jesteśmy.

M.Ć., W.R.: Czy uważa Pan, że społeczeństwo projektowe zmieniło sposób tworzenia sztuki i kultury?

A.F.J.: Od końca XVI wieku i od czasu „la querelle des anciens et des modernes”¹ artyści byli ludźmi projektu w tym sensie, że musieli przedstawiać coś nowego, aby w ogóle produkować sztukę. Obecnie nadal przeważnie żyją w poczuciu niepewności jutra. Nowością jest natomiast branża kulturalna, która w dużej mierze opiera się na finansowaniu tymczasowych projektów w wyniku projektyzacji społeczeństwa.

M.Ć., W.R.: Słowo „projekt” jest dziś bardzo modnym terminem. Jeśli miałby Pan je zastąpić, jak określiłby Pan zjawisko, o którym rozmawiamy?

A.F.J.: Napędzana ludzką chęcią tymczasowa działalność nakierowana na przyszłość.

¹ Spór „nowożytników” ze „starożytnikami” we Francji na przełomie XVII i XVIII wieku. Jego podstawą było pytanie o sens i konieczność naśladowania wzorów antycznych w sztuce.